

Heikki Leskinen täyttänyt 60 vuotta

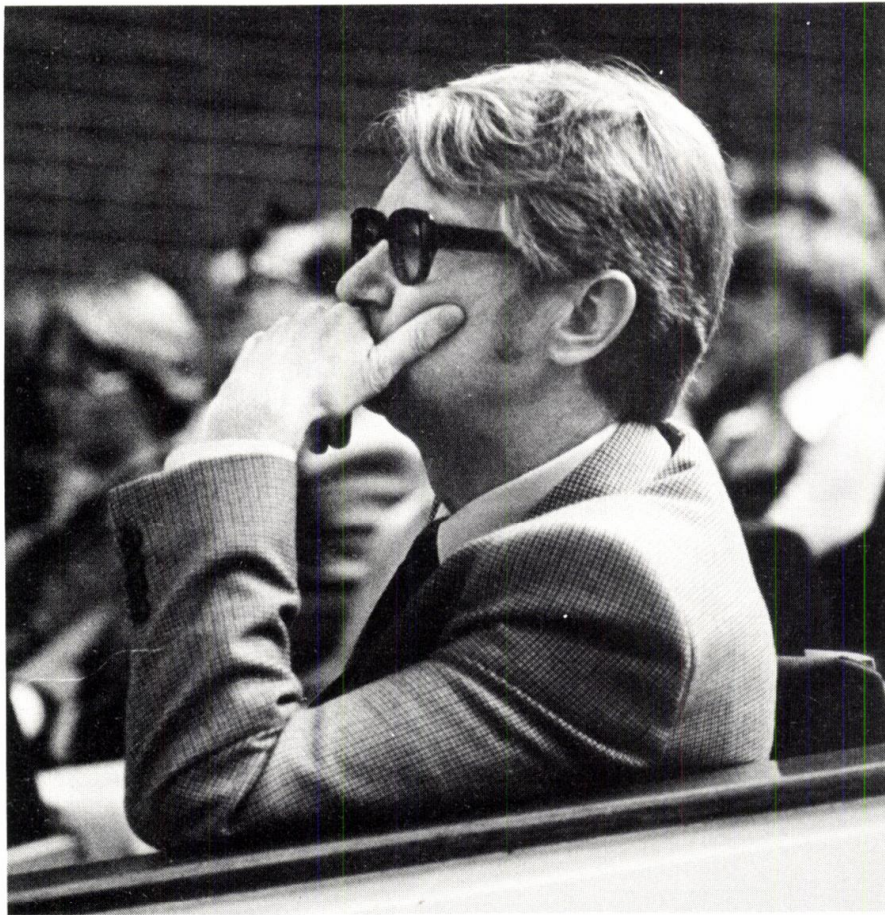
TERHO ITKONEN

Heikki Olavi Leskinen voi lukea itsensä karjalaisiin tai savokarjalaisiin, kummin vain. Leskisten laaja suku on voittopuolisesti savolainen, mutta jo 1500-luvulla sitä tavattiin Jääskessäkin, ja 1600-luvun väensiirrosten aikana Leskisiä siirtyi Savosta myös Laatokan Karjalaan. Sortavalan puolessa heistä osa jopa kääntyi ortodoksiseen uskoon. Heikki Leskisen isä oli syntyisin Sortavalan maalaiskunnasta, myöhemmin Harluksi erotetusta pitäjän itäosasta; hänen nuorena kuollut äitinsä oli pitkälle savolaistuneen Pohjois-Karjalan puolelta. Heikki Leskinen syntyi viisipäisen veljessarjan nuorimpana Kurkijoella 10. lokakuuta 1930.

Tuohon aikaan Kurkijoki oli hänen isänsä, Evon metsäkoulusta valmistuneen metsätalousneuvojan, asemapaikkana. Perhe asui pitäjän mantereenpuoleisessa osassa, yhdessä Suomen eteläisimmistä vaaroista eli Elisenvaarassa. Se oli tyypillinen rautatien solmukohta, jossa jo kolmikymmenluvulla vallitsi elämän- ja kielimuotojen sekoitus. Muu Kurkijoki oli vanhoillaan; Heikki Leskisen äitipuolen kotitalossa elettiin vielä karjalaisena suurperheenä, ruokapöydässä kolmisenkymmentä henkeä kerrallaan kuin isoissa pidoissa. Vanhoillaan oli myös Vätikän kylä, jossa Heikki vietti lapsuutensa kesä. Vätikkä (ven. *svjatic* 'pyhittäjä') oli Laatokan rantakylä; siellä oli ollut Valamon luostarin maita ja sivuluostarikin. Kylässä puhuttiin murretta, jossa oli selvä karjalan kielen pohja. Pojan mieleen painuivat Vätikän laajat rantahiekat, korkeat kalliotörmät ja Laatokan päivänpaisteiset ulapat.

Syttyi talvisota ja yhdeksänvuotiaalla Heikillä oli edessä evakkomatka kahden veljensä kanssa etäsukulaisiin Savon Rantasalmelle. Siellä vallitsi uudenlainen kielten sekoitus. Heikki Leskinen on sitä äskettäin kuvannut Minun Karjalani -nimisessä muistelma-julkaisussa, ja lainaan nyt häntä:

Matka oli pitkä ja kylmä, mutta vastaanotto ystävällinen. Ensin olimme melkein viikon päivät seudun ainoat siirtolaiset. Sitten alkoi metsäpirttiläisiä virrata kylään. Talossamme asui parhaimmillaan alun kolmattakymmentä henkeä: puolet omaa väkeä, toinen mokoma evakkoja. Kaikki kailottivat estottomasti murrettaan. Isäntäväki väänsi savoa, vieraiden pääosa säksätti metsäpirttiläistä, joukkoon jostain syystä eksynyt sakk-

Heikki Lehto

lalainen pankkivirkailija tavoitteli jonkinlaista yleiskieltä, meitä pojankolttiaisia valvomaan tullut isoäitimme haastoi vanhaa sortavalalaista, ja me kolme veljestä sotkimme sekaan enemmän tai vähemmän aitoa kurkijokeista. Tuossa seurassa ei yksinkertaisesti voinut olla panematta merkille murre-eroja. Isäntäväen mehevää savoa me jopa häpeämättömästi pilkkasimme. Kerran sain leipälapiosta selkääni, kun en malttanut olla matkimatta Hilja-tyttären huudahdusta »Äet, kuuliako työ?» Kielellinen kanssakäyminen olisi silti varmaan sujunut koko talvisodan ajan rauhanomaisesti, elleivät talon pikkulapset olisi ruvenneet puheessaan viljelemään heihin tartuttamiamme karjalaisuuksia. Sitä vanhemmat eivät sentään voineet sietää. Lapsiparat joutuivat nuhdeltaviksi ja saivat elämänsä ensimmäiset oikeakielisyysohjeet.

Illat rantasalmelaisen salokylän talossa olivat talvisodan aikana merkilliset. Sähköttömässä tuvassa juteltiin pimeän tultua kummituksista, vainajista ja vaihdokkaista; juttuja ja tarinoita tiesivät niin savolaiset kuin Metsäpirtistä tulleet evakot. Heikki eli samalla kertaa perinteen ja järisevien ajankohtais-

ten tapausten ilmapiirissä. Kurkijoen osana oli jäädä Moskovan rauhassa rajan taakse.

Välirauhan aikaan Heikki Leskisen isä sai entistä vastaavan toimen Kurkijoen luoteenpuoleisesta naapuripitäjästä Parikkalasta, ja siellä poika omaaloitteisesti pyrki ja pääsi yhteiskouluun keväällä 1941. Parikkalan yhteiskoulu oli laajan alueen ainoa oppikoulu; luokkatovereita oli paitsi Parikkalasta, Simpeleeltä ja Saarelta myös Rautjärveltä, Punkaharjulta, Kesälahdelta ja Säämingistäkin. Heikki Leskisen isän toimipiiriin kuului osa samoista pitäjistä, ja autokyydissä poika pääsi näkemään kotiseutuaan melkoista laajemmalti kuin siihen aikaan oli tavallista. Hänen maailmannäkemyksensä avartui kuitenkin lähinnä koulussa, muodollisesti enimmäkseen epäpätevien mutta työhönsä innostuneiden opettajien varassa. Heikki Leskisestä tuli ylioppilas 1949 ja asepalveluksen suorittuaan vänrikki 1950.

Edessä oli nyt opintorahojen hankkiminen. Ylioppilas Leskinen opetti vuoden ajan omille alempien luokkien koulutovereilleen äidinkieltä ja ohessa hiukan matematiikkaakin. Äidinkieli tuntui sekä opetusaineena että kansankielen viehätysten vuoksi niin puoleensavetävältä, että hän hankki samalla jo itselleen sellaisia yliopiston approbaturkirjoja kuin Martti Rapolan Johdatuksen suomen murteisiin ja Vanhan kirjasuomen sekä Paavo Ravilan Johdatuksen kielihistoriaan. Ostosten joukossa olivat myös Aleksis Kiven kootut teokset.

Tuossa vaiheessa Heikki Leskisen tavoitteena oli se mikä senaikaisilla nuorukaisilla yleisesti: päästä nopeasti leipään kiinni. Varmimmin sen näytti takaavan koulun opettajantoimi; suomen kielen tutkijaksi kouluttautuminen olisi tuntunut epärealistiselta aikana, jolloin koko alalla oli koko Suomessa vain viitisen yliopistovirkkaa eikä ainoakaan varmasti pysyvää tointa sanakirjatöissä. Niinpä Leskinen valitsi monien suosiman raskaahkon aineyhdistelmän, joka olisi päteväinyt oppikoulun äidinkielen ja historian lehtoriksi: laudaturaineina suomen kieli ja kotimainen kirjallisuus, muina aineina Suomen historia ja vielä kansanrunoudentutkimus. »Suomen kieltä» aineena ei silloin käsitetty ahtaasti: oppikoulupedagoginkin, saati suomen kielen tutkijan vähimmäisvarustuksiin kuului äidinkielen näkeminen yhteyksissään, ja niinpä Heikki Leskinen sai vankat pohjatiedot paitsi oman kielen eri puolista ja vaiheista myös suomen sukukielistä, mukaan luettuna Suomen kansalliset vähemmistökielet karjala ja lappi. Kansatieteen luentokurssi ja monilukukautiset yleisen kielitieteen kurssit kuuluivat tutkintovaatimukseen luonnostaan, ja jo arvosanasuoritus merkitsi tavallista vahvempaa otetta kansanrunoudentutkimukseen. Hänellä oli tilaisuus kuulla monia luovia ja tutkimuksissaan eteenpäin kurottavia opettajia. Pääopettajaksi tuli Martti Rapola, humanisti jolla oli tietoa ja näkemystä ja jonka luomiskausi iästä huoli-

matta jatkui vireänä. Rapola ei antanut gradutyön aiheeksi koskaan tyhjää; hänellä oli mielessään tutkimusalanensa aukkojen täyttäminen, niin että vähin voimin ja lähinnä talkoohenkisesti kartutettu suomen kielen tieteellinen tuntemus pääsisi taas askelen eteenpäin. Heikki Leskinen toivoi itse aiheekseen Parikkalan murretta ja siitä erityisesti äännehistoriaa, ja aikansa mietittyään Rapola suostui valintaan. Näin Leskinen oli lähdössä klassiseen ja aina uudestaan merkitykselliseksi havaittuun lingvistin kouluun.

Leskisen aiheenvalinnalla oli perusteensa. Kaakkoismurteiden alueen oli kyllä vanhastaan tiedetty olevan sitä pesäseutua, josta karjalan kieli ja pääosin suomen itämurteetkin olivat lähtöisin, mutta varsin puutteellisesti tunnettiin sen omia murteita, jotka olivat sekä menneen että nykyisen avain. O. Hannikaisen vanha kuvaus Parikkalan murteesta (1886) ei ollut vailla ansioita. Parempaa ja uudenaikaisempaa silti tarvittiin, ja asiaa kiirehti se, että murre oli sekaantumassa ja osin häviämässäkin, kun melkoinen kaistale pitäjää oli jäänyt rajan taakse. Huoli menetetyn Karjalan murteiden tallenuksesta oli asiaa ymmärtävässä suppeassa piirissä muutenkin vallalla. Dosentti Veikko Ruoppila oli muun työnsä ohessa tehnyt niistä kenttämuistiinpanoja vielä sodanjälkeisvuosina 1949–51 ja oli juuri laatinut niiden ja sodanedellisten merkintöjensä pohjalta käsikirjoituksen Äyrämöismurteiden äännehistoriaansa. Se oli ensimmäinen äännehistoria, joka suomen itämurteiden alalta oli yleensäkkään tehty, ja Leskisellä oli sen korjausvedokset käytettävissään, kun hän viimeisteli omaa työtään. Olisiko kaakkoismurteiden toiselta laidalta esittää vastaavaa?

Leskinen oli nimestäjänä kierrellyt jo kesällä 1952 Parikkalan alueella. Samana kesänä hän oli saanut Ruoppilalta pätevää opastusta kielitieteelliseen kenttätööhön myös kotiseuturetkeillä, jonka Viipurilainen Osakunta oli suunnannut juuri Parikkalaan. Nyt hän jatkoi nimestystä mutta kierteli muutenkin vanhaa Parikkalan pitäjää, joka jo ennen sotia oli jaettu kolmiae: Parikkalaan, Simpeleeseen ja Saareen. Hän kurkisti myös ympärille ja huomasi ilokseen, että entinen kieli eli niin Suomen puolella pysyneiden kuin siirtoväkenä muuhun Suomeen muuttaneiden karjalaisten keskuudessa. Tutkimuksen valmistuessa 1954 hän oli jo monipuolisesti harjaantunut kenttälliikkujae. Hänen gradutyönsä sai kiittävän arvostelun. Se osoitti, että Heikki Leskinen oli myös lupaava tutkijae, joka osasi järjestää aineistonsae, keksiä sen sisäiset yhteydet, paljastaa murteen lähtökohtiae ja osoittaa sen kytköksiä naapurimurteisiin.

Näihin aikoihin ylioppilas Leskinen yllätyksekseen sai työpaikan tutkimuksen palveluksessa. Viisitoista vuotta keskeytyksissä ollut karjalan kielen sanakirjatyö oli onnistuttu saamaan uudestaan käyntiin, päätoimittajana tohtori Pertti Virtaranta. Heikki Leskinen pääsi työhön apulaiseksi ja sai

ensi toimekseen sanalippujen järjestelyyn. Pian hänen tehtäväkseen tuli sanartikkelien kirjoittaminen, ja tässä työssä hän hankki runsaan kokemuksen; samalla hänen karjalan kielen tuntemuksensa syveni. Vuosina 1961–62 hän oli sanakirjaa laativan hyvähenkisen työhyeen toimitussihteerinä. Nyt puoli-väliinsä ehtineessä Karjalan kielen sanakirjassa on kaikkiaan nelisensataa Heikki Leskisen kirjoittamaa sivua.

Kandidaatintutkintonsa Leskinen suoritti 1956. Tutkijan tulevaisuus ei ollut vieläkään näyttävintään varmalta, ja siksi hän muun koulutuksensa lisäksi auskultoiti normaalityönsä. Jo sitä ennen hän oli kuitenkin alkanut laajentaa ja syventää graduaan lisensiaatintyöksi. Nyt ei kyseessä ollut enää pelkästään Suur-Parikkalan murre; lisäksi tulivat Laatokan puoleiset naapuripitäjät Kaukola, Hiitola, Kurkijoki, Lumivaara ja Jaakkima, joiden kaikkien väki oli joutunut muuttamaan veden hengestä hajalleen laajalle alalle pitkin Satakunnan ja Etelä-Pohjanmaan lakeuksia. Tätä monissa suhteissa umpinaista, sisäisesti kuitenkin melko epäyhtenäistä aluetta Heikki Leskinen kutsui Luoteis-Latokan murrealueeksi, ja se oli lisensiaatintyössä hänen varsinainen alansa. Mutta huomioon oli otettava naapurimurteetkin: Vpl. Pyhäjärvi, Käkisalmi, Räisälä, Kirvu, Jääski, Ruokolahti, Uukuniemi, Sortavala ja Harlu, savolaismurteiden puolelta lisäksi Sääminki, Punkaharju, Kerimäki, Kesälahti. Kaikki tämä vaati pitkiä ja hankalia kenttätyömatkoja pitkin Itä-Suomea. Ainoana helpotuksenaan Heikki Leskisellä oli auto, reistaileva ja kummelluksia tuottava vanha Standard. Auto oli siihen aikaan harvinaisuus murteentutkijan kulkuvälineenä.

Heikki Leskisen lisensiaatintyö »Luoteis-Latokan murteiden äännehistoria» valmistui keväällä 1959. Se merkitsi tuntuvaa edistystä kaakkoismurteiden tutkimuksessa; se oli ilon aihe suomen kielen harrastajille ja samalla signaali työn jatkamiseen alalla, jonka oli kuviteltu jo kuivettuneen. Leskinen itse rupesi sen pohjalta laatimaan nyt väitöskirjaa. Se tiesi lisää matkoja, uupumatonta perehtymistä arkistoihin ja tutustumista kirjallisuuteen. V. 1962 hän pääsi valtion humanistisen toimikunnan tutkimusassistentiksi, ja työ sai uutta vauhtia. Marraskuussa 1963 Leskinen väitteli tohtoriksi »Luoteis-Latokan murteiden äännehistorian» I osalla. Seuraavana vuonna hänestä tuli kolmeksi vuodeksi humanistisen toimikunnan nuorempi tutkija.

Sellaisesta asiasta kuin strukturalismista on puhuttu paljon, kiittävää ja soimaavaakin. Väitöskirjassaan Heikki Leskinen osoittaa sanan avarassa mielessä strukturalistista näkemystä. Hän tuntee tarkoin tutkimuspitäjiensä murteet ja ottaa varteen myös pitäjänsisäiset vaihtelut, jotka ovat milloin maantieteellisiä, milloin ikäpolvittaisia, milloin ainakin näennäisesti »vapaita» — kaikkien tämmöisten tapausten mikrokooppinen erittely ei suurten esitöiden jälkeenkään tosin olisi ollut mahdollista. Synkronian hallinta pal-

velee hänellä kuitenkin ensisijaisesti diakroniaa. Suomen murteista ei ainoakaan ole hypoteettisen »myöhäiskantasuomen» – välttämättömän vaikka toisinaan hiukan harhauttavan ajatusluomuksen – suora perillinen. Tämä on kauan tiedetty, mutta yhtä pitkälle meneviä käytännön päätelmiä siitä ei kukaan ollut tehnyt ennen Leskistä. Kaakkoismurteet ovat kaikkiaankin historiallisesti asennoituneelle tutkijalle koekenttä, eikä »historiallisesta» puhuttaessa ole tässä ymmärrettävä vain kielihistoriaa vaan myös asutushistoriaa ja poliittistakin historiaa. Leskiselle on historianopinnoistaan ollut ilmeistä hyötyä, kun hän pohtii, mikä kaikki Luoteis-Laatokan murteissa on välitöntä perua muinaiskarjalasta, mikä kaikki taas uudempaa vaikutusta varsinkin Viipurin puolesta ja Savosta. Ja lopulta koko hänen tutkimansa »suomen kielen» suhteellisuus tulee ilmi useissa kohdin, joissa muutaman vuosisadan takainen Laatokan suomen kerros paljastuukin karjalankieliseksi, siksi mikä on näihin asti säilynyt parhaiten toisaalta ns. eteläkarjalassa, toisaalta Laatokan rannalta Sisä-Venäjälle muuttaneiden karjalaisten puheessa. Laatokan murteiden kerrosteisuuden osoittaminen on Heikki Leskisen väitöskirjan pääansio ja myös sen yleiskielitieteellinen ansio.

Väitöksenalkajaisitelmänsä aiheeksi Leskinen oli valinnut »Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa». Siinä hän kytki tietämyksensä uusiin yhteyksiin. Alkoi hahmottua näkemys siitä, millaista kieltä toisessa puolessa Suomea oli vuosisatoja sitten puhuttu.

Historiallinen äänneoppi ei ole pelkkää äänneiden historiaa. Sillä on läheiset yhteydet muotooppiin, vaikka tämä puoli jääkin tutkimustyössä pakosta alisteiseksi. Leskisen huomio oli kiintynyt imperatiivin muodostukseen, joka sekä tutkimusalueella että varsinkin sen naapuristossa oli kirjava. Se tuntui vaativan lisäselvitystä. Kohta ilmeni, ettei kunnan selvyyttä asiaan ollut saatavissa, ellei tutkija ottanut huomioon kaikkia suomen murteita ja niiden taustaksi vielä vanhaa kirjasuomea, nykysuomen varhaisvaiheita ja lähisukkieliä.

Tuohon aikaan tarjolla olleet arkisto- ja kirjallisuuslähteet eivät olisi työn pohjaksi riittäneet. Onneksi Sanakirjasäätiön kirjeenvaihtajaverkko oli vastikään saatu uusituksi ja tihennetyksi, ja kun suomen verbintaivutuksen ensimmäisen nykyaikaisen selvittäjän ja Sanakirjasäätiön perustajan E. N. Setälän 100-vuotismuistoksi vuonna 1964 järjestettiin »kansankielen viikon kilpailu», Heikki Leskinen sai tilaisuuden tiedustella kaipaamiaan muotoja maanlaajuiselta vastaajistolta. Kilpailun tulokset ylittivät odotukset. Runsas oli myös se aineisto, joka kertyi savolaismurteiden alueelta tallennetuista erikäisistä kansanrunoista. Sen todistusarvon oli Martti Rapola jo 1920-luvulla pannut merkille ja tehnyt eräitä suuntaa näyttäviä päätelmiä, mutta runot eivät silloin olleet vielä julkaistuina. Humanistiset suuraineistot tulevat tut-

kimuksen hyödyksi usein hitaasti ja odottamattomissa yhteyksissä: imperatiivien tähden ei kukaan 1700–1800-luvun runonkerääjä ollut savolaisia loitsujaan kirjannut. Eivät imperatiiveja harrastavat kielentutkijatkaan ehtineet niihin tarttua, kun Savon, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Pohjanmaan runot 1930-luvulla julkaistiin. Vasta 1960-luvun nuori tutkija nyt selvitti, mikä lingvistinen aarre niissä kaiken muun ohessa piili. Teoksen »Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä» I osa ilmestyi 1969. Tekijä kertoi sen syntyneen »respiittiajan kiireessä ja paineessa», lukija taas saattoi todeta, että oli syntynyt uudenaikainen muoto-opillinen monografia, jossa eri imperatiivimuodosteiden kielimaantiede, historia ja monenlaisten toisintojen kilpailuasetelmat, voitot ja tappiot olivat saaneet pätevän selvityksen. Se oli samalla alkua suomen muoto-opin virkistyvälle harrastukselle, jota Leskinen itse oli vauhdittamassa myös osallistuessaan muoto-opin arkiston perustamiseen 1967.

Muoto-oppi ei ole vailla liittymiä syntaksiin. Verbin liittomuodot ovat yhtä hyvin syntaksia kuin morfologiaa, ja niin on myös »analyyttinen imperatiivi», joka eri tahoilla itämerensuomea ja vähin lapissakin rakentuu *laske*-tai *antaa*-verbin imperatiivin ja pääverbin finiittimuotojen varaan. Imperatiivitutkimuksen sivussa, oikeastaan sen alustukseksi Heikki Leskisen kynästä lähti tätäkin aihetta koskeva laaja tutkimus, jonka nimenä on »Die Konstruktionstypus *anna* ~ *laske* + finite Verbform in den osfi. Sprachen und im Lappischen» (1967). Aihe oli monitahoinen. Vaikka analyyttinen imperatiivi muodollisesti täyttää imperatiivin persoonajärjestelmän aukkoja, sillä todellisuudessa on monenkirjavia pragmaattisia ilmaisutehtäviä, jotka enemmän tai vähemmän selvästi poikkeavat 2. p. imperatiivin perustehtävästä. Aineksiltaan analyyttisen imperatiivin tyypit ovat omapohjaisia, ja niitä voisi luulla omintakeisiksi kehittymiksi, ellei niillä olisi läheisiä vertauskohtia venäjässä, latviassa ja saksassakin. Leskinen selvittää huolellisesti eri tyyppien tehtävät, osoittaa muodosteiden todennäköiset vieraat esikuvat ja rajaa samalla sen marginaalin, jonka kehityksessä näyttää olevan omaa. Yksityiskohtaista tarkkuutta hän osoittaa punnitessaan eri selitysten uskottavuutta.

1960-luvun loppuvuodet merkitsevät käännekohtaa Heikki Leskisen elämässä. Hänet oli nimitetty ensin Helsingin yliopiston dosentiksi (1966), ja kohta sen jälkeen (1967) Karjalan miehestä tuli keskisuomalainen, kun hän sai nimityksen Jyväskylän vastasyntyneen yliopiston, siihenastisen korkeakoulun suomen kielen professoriksi. Toisin kuin useimpien oppituolien haltijat ei suomen kielen professori joutunut aloittamaan nopeasti laajenevassa yliopistossa aivan tyhjästä. Suomen kieli oli näet saanut Kasvatusopilliseen korkeakouluun jo sitä perustettaessa 1930-luvun puolimaissa professuurin,

ja Aarni Penttilä oli ollut sen haltijana alun kolmattakymmentä vuotta. Penttilä oli perustanut myös pienoisen suomen kielen laitoksen, johon liittyi fonetiikan laboratorio. Leskinen joutui kuitenkin mitoittamaan kaiken uudesta. Luonnettaan muuttaneen oppilaitoksen humanistisessa tiedekunnassa ei ollut enää tarkoitus valmistaa kasvatustieteiden kandidaatteja vaan filosofian kandidaatteja, lisensiaatteja, tohtoreitakin. Nopeasti laajeneva suomen kielen laitos tarvitsi uudet tilat, ja sellaiset Leskinen onnistui saamaan ensin Vaasankadun varrella olevasta rauhallisesta asuintalosta, sitten 1977 vanhan seminaarin »Kilistiikka»-nimisestä arvokkaasta kolmikerroksesta rakennuksesta, jonka nimen aiheena oli ollut seminaarin pukinpartainen luonnonhistorian lehtori Kiljander (»Kili») ja hänen aineensa. »Kilistiikka» entistettiin ja muutenkin korjattiin täysin, ja siitä suomen kielen opettajat ja oppilaat saivat ihanteellisen tyyssijan. Sen arvoa lisää sen sisällys. Leskinen on vuosien mittaan kartuttanut laitoksen kirjaston mahdollisimman runsaaksi ja huolehtinut siitä, että laitoksessa on kopioina lähes kaikki suomen kielen tutkimuksessa tarvittavat arkistot: Sanakirjasäätiön keräyttämät suomen murteiden sanakokoelmat, pääosa nimiarkiston ja muoto-opin arkiston kokoelmia ja edustava osa Suomen kielen nauhoitearkistoa, lisäksi melkoiset omat nauhoitekokoelmat. Muissa yliopistoissa tehtyjä laudaturtöitä on samoin runsaasti kopioina, mm. lähes kaikki Helsingin laudaturtyöt. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos pystyy siten antamaan opiskelijalle erinomaiset varusteet; nykyään pystyy kai vain Turun yliopiston suomen kielen laitos kilpailemaan tässä suhteessa sen kanssa. Merkittäköön tämäkin Heikki Leskisen ansiotilille.

Samalla tilille on merkittävä Leskisen opetustoimi. Sen laajuudesta ja onnistuneisuudesta kertoo jotakin jo se, että hänen johdolla on valmistunut kaikkiaan kolmisensataa laudaturtyötä. Jyväskylän leveysasteella on useimmille opiskelijoille pätevytyminen koulun opettajaksi tärkeintä, ja Jyväskylän yliopistossa ovat tulevat äidinkielen opettajat saaneet hyvän koulutuksen. Leskinen ei ole pitänyt »tulostavuu»-ajattelun mukaisesti tärkeänä tutkijoiden liukuhihnatuotantoa. Sitä merkittävämpää on, että laitoksen piiristä on satojen maisterien lisäksi valmistunut myös viitisentoista lisensiaattia ja kuusi tohtoria. Omimpina tohtoreinaan Leskinen voi pitää kolmea puhtaasti omaa koulukastaan, joiden kaikkien väitöskirjat ovat osoittautuneet huomattavan hyvätasoisiksi. Kaikkien aihe on dialektologinen: kahden konaan, yhden enimmälti. Kaikki ovat käsitelleet kielihistoriaa: yksi syntaksin, yksi muoto-opin, yksi äänneopin diakroniaa. Kaikkien diakroninen analyysi perustuu nykyisten ja varhempien synkronisten tasojen hallintaan.

Äskeinen jo kertoo jotakin niistä tutkimusaiheista ja -suuntauksista, joihin Heikki Leskinen on lahjakkaimmat oppilaansa harrastuttanut. Silloin

kun hän aloitti opettajantoimensa, puhuttiin sekä meillä että muualla paljon levottomia historioivasta kielentutkimuksesta: se ja sen metodit olivat varjostamassa uudenaikaista ei-historiallista tutkimusta. Leskisellä oli tuohon aikaan jo niin monipuolinen tutkijankokemus, että hän saattoi suhtautua puheisiin levollisesti. Virkaanastujaisesityksessään »Historioivan kielentutkimuksen asemasta» hän kuitenkin katsoi aiheelliseksi selvittää asiaa laajemmillekin piireille. Tarpeen oli omana aikanaan myös hänen kielitieteen päivillä Jyväskylässä 1977 pitämänsä esitelmä »Onko murteentutkimuksella tulevaisuutta?» Vastaus oli selvä: tulevaisuus kuuluu sille tutkimukselle, joka pohjautuu suomen kielen varsinaiseen moninaisuuteen ja joka syvimmälti valaisee suomen ja Suomen lähtökohtia. Kaiken uuden tavoittelun lomassa tämä kuitenkin tuntui yhä kaipaavan tähdennystä.

Väärinkäsitysten varalta on huomautettava, että Heikki Leskinen jos kuka on suomen kielen tutkimusta uudistanut ja sen piiriä laajentanut; vain haihattelu uutuuden varjolla ei ole ollut hänen mieleensä. Monenlaista uudistusta ja alueenlaajennusta tiesivät jo hänen 1960-luvun monografiansa. 1970-luvulla hän oli panemassa alkuun nykysuomalaisen puhekielen murroksen sosiolingvististä selvittelyä, jonka jyväskyläläistä osuutta hänen oppilaansa Aila Mielikäinen sitten on jatkanut. Samoihin aikoihin hän alkoi selvittää kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävää tutkimusaihetta: karjalaisen siirtoväen kielen sulautumista toisaalta länsisuomalaisen asuinympäristön murteeseen, toisaalta yleiskieleen. Tätä monitahoista, tilastokäsittelyyn perustuvaa työtä olisi tuskin kukaan muu pystynyt tekemäänkään. Hyvän, menetelmiltään antoisan näytteen tutkimushankkeen tuloksista antaa jo hänen kirjoituksensa, joka julkaistiin Virittäjässä 1974; perusteellinen selvitys ilmestyi Studia Fennicassa 1980. Asian murheellinen puoli oli tietysti se, että Leskinen joutui osoittamaan, kuinka arvaamattoman nopeaa kielen häviö muuttuneissa oloissa voi olla. Vielä 1980-luvun alussa hän olisi halunnut selvittää häviön seuraavaa, monien osalta lopullista vaihetta »asutustoimintaprojekti»-nimisessä monitieteisessä tutkimushankkeessa. Kielitieteen osalta hanke kuitenkin kariutui.

Vaivalloisten mutta hedelmällisten tilastojen avulla Heikki Leskinen on valaissut myös semmoista mutkikasta ilmiötä kuin kaakkoismurteiden loppuheittoa. Yhteistyö foneetikko Jaakko Lehtosen kanssa tuotti sekin hyvää jälkeä, kun Leskinen otti mitattavaksi kaakkoismurteiden ja inkeröismurteiden jälkitavujen vokaalinkestot. Kohta ilmeni mm. se, että kaakkoismurteiden puolipitkäksi merkitty »sijaispidentymä»-vokaali ei kestoiltaan eroa samassa asemassa esiintyvistä »pitkästä» vokaalista; molemmat ovat yleiskielen pitkää lyhempiä ja molemmat yhtä pitkät. Näin kumoutui yksi ternaarin kvantiteettiopposition puolesta esitetty todiste, ja samalla kävi ilmi, kuinka

pettävä ihmiskorva voi olla, kun se hahmottaa uusia kuulemuksia entisen kuulon ja tiedon pohjalta. Asia vahvistui sitten myöhemmin siinä erittäin laajassa tilastollisessa yleiskatsauksessa – 14 724 sanaa, noin 100 000 mitattua kesto – , jonka Leskinen yhdessä Lehtosen kanssa julkaisi 1985. Tämä yleiskatsaus koski kaikkia mahdollisia kaakkoismurteiden kaksi- ja useampitavuisia kvantiteettirakenteita, ja se merkitsi silminnähtävää edistystä suomen kielen fonetiikan tutkimuksessa.

Tutkimuksen uudistaja ja sen piirin laajentaja Heikki Leskinen on ollut myös kahdeksankymmenluvun suuressa hankkeessaan, Karjalan kielikartastossa. Hankkeen herätteenä oli takavuosien poliittisten olojen aiheuttama epäkohta, se että Neuvostoliiton päättävä taho ei sallinut Suomen täyttää nelikymmenluvulla menettämäänsä murrealuetta Euroopan kieliatlakseen. Tiedot olisivat olleet meiltä saatavissa; atlaksen karttoja varten ne oli jo poimittukin. Alue oli siis kuitenkin jäävä tyhjäksi ja Euroopan kielten moninaisuus tältä osin vaille ilmausta. Kaakkoismurteet ja Suomen Raja-Karjala olivat tästä syystä Leskisen hankkeen lähtökohta, mutta työ ei tuntunut mielekkäältä, ellei mukaan otettaisi laajalti karjalaispohjaisia murteita ja kieliä muutenkin. Äskettäin on ilmestynyt Leskisen työn ensimmäinen koevihko, jonka kartat esittävät kaikille suomen itämurteille ja karjalalle yhteisiä sanoja – lisänä jo täydellisyyden vuoksi myös niiden länsimurteiset synonyymit. Alku tuntuu lupaavalta; tähän tapaan suunniteltuna Karjalan kielikartasto tulee täyttämään todellisen aukon suomen kielen ja itämerensuomalaisienkin kielten tutkimuksessa. Sen ansioita on myös se, että kokoelmien puutteita paikatakseen ja epäselvyyksiä selvittääkseen Leskinen on hankkinut melkoisen määrän lisätietoja, osaksi kenttäkeruidenkin avulla. Valiotasoisesta kaikkien suomen murteiden sanastoatlaksesta uneksi Pertti Virtaranta aikoinaan (1959). Unelma on myöhemmin välähtänyt esiin eri muodoissa; alun perin uneksittuun tapaan se tuskin koskaan toteutuu, mutta juuri Leskisen kartasto korvaa menetystä melkoiselta osalta, samalla kun se tuo itäisten kielimuotojen suhteet uudella, havainnollisella tavalla tutkimuksen ulottuville. Noiden suhteiden tiedetään häntä pitkään askarruttaneen. Tuorein osoitus siitä on Debrecenin fennougristikongressiin viime elokuussa valmistunut esitelmä, jossa eräät paljon käsitellyt äännekehittymät saavat vanhalta pohjalta osaksi uudenlaisia tulkintoja.

Karjalan kielikartasto on tätä nykyä Heikki Leskisen laajin työmaa. Käksikävijää odottavat myös monet muut työt. Yhä puuttuvat melkein kaikkien kaakkoismurteisten pitäjien murrekirjat, yhden tärkeän työalan mainitakseni. Yhdessä Raija Miikkulaisen kanssa Heikki Leskinen on kyllä jo julkaissut pienen ennakkovalikoiman Kurkijoen murteen näytteitä. Hän tietää hyvin, että paljon laajempi, kaiken kansankin luettava kotiseudun murrekir-

ja on tarpeen paitsi Kurkijoelta myös Sortavalasta, Jaakkimasta, Hiitolasta, Kaukolasta, Parikkalasta . . . Listalla ei ole loppua; se on sekä tutkijoiden että lukemattomien karjalaisten toivelista. Työn aloittamiseksi on yllin kyllin aineksia, suuri osa Heikki Leskisen itse jo miespolvi sitten nauhoittamia. Ne kuuluisivat myös hänen litteroitavakseen ja julkaistavakseen, kunhan aika ja muut työt sallisivat.

Heikki Leskisen aika on näet kulunut ja kuluu jatkuvasti moneen työhön. Yliopistohallinnon sekavoiduttua 1970-luvulla hänen malttiaan ja kokemustaan tarvittiin humanistisen tiedekunnan dekaanin toimessa. Lukemattomia päiviä häneltä ovat vieneet yhtämittaiset asiantuntijanmatkat Keski-Suomesta Helsinkiin ja takaisin. Hänen järkensä ja neuvokkuutensa ovat pelastaneet raiteilleen monia asioita erilaisissa toimikunnissa, mm. korkeakoulujen tutkintojen ja hallinnon mullistuksia ja äidinkielenopettajien uudenlaista koulutusta sommitelleissa. Todellisen urakan hän on joutunut tekemään ollessaan vuodesta 1976 lähtien tuolloin perustetun Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtokunnan jäsenenä ja puheenjohtajana kaksitoista vuotta peräkkäin. Urakan arvoa lisää seikka, joka ei ole voinut jäädä huomaamatta: tällä asiantuntijalla on ollut asiantuntemusta. Nykyisessä toiveita herättävässä kansainvälisen kehityksen vaiheessa hänellä on tärkeä virallinen rooli: hän johtaa puhetta siinä jo kauan toimineessa ryhmässä, joka hahmottelee Suomen ja Neuvostoliiton välistä kielitieteellistä yhteistyötä. Uudistajan osaan hän silläkin alalla on joutunut, sanoisiko päässyt.

Olen edellä luonnehtinut Heikki Leskistä paitsi työteliääksi myös järkeväksi ja neuvokkaaksi. Hänen olemuksensa määreitä voisi jatkaa ja potentsoidakin; tuskin on liikaa lisätä niihin myös ystävällisyyttä ja reiluuutta, jotka muun ohella ovat lujittaneet hänen ja monen muun – suomalaisen, karjalaisen, virolaisen, unkarilaisen – reilua ystävyyttä. Aina silloin kun Heikki Leskinen saapuu Jyväskylästään vaikkapa Helsinkiin, häntä tervehditään iloisesti niin Castrenianumin kuin Kotuksen käytävillä ja työhuoneissa. Kotikielen Seura puolestaan haluaa nyt tervehtiä entistä sihteeriään, Virittäjä taas toimitusneuvostonsa jäsentä, entistä toimitussihteeriään ja monivuosikymmenistä aikaansaavaa avustajaansa. Merkkipäivän johdosta ne toivottavat hänelle onnea, virkeyttä ja aina tarpeellista työrauhaa. Hyvää matkaakin ne toivottavat, kun Leskinen puolen vuosisadan pakollisen tauon jälkeen pääsee toivottavasti pikapuoliin taas katsastamaan Kurkijoen rantakylää ja Laatokan välkkyvää pintaa.

Heikki Leskinen 60 Jahre

TERHO ITKONEN

Am 10. Oktober 1990 vollendete der Professor der finnischen Sprache an der Universität Jyväskylä, Heikki Olavi Leskinen, sein 60. Lebensjahr.

Leskinen wurde in der Nähe des Ladoga-Sees im Kirchspiel Kurkijoki geboren, wo vor dem Zweiten Weltkrieg eine SO-Mundart des Finnischen mit einer deutlichen karelischen Basis gesprochen wurde. Wie die meisten Kirchspiele im Gebiet der SO-Dialekte wurde Kurkijoki in den 40er Jahren an die Sowjetunion abgetreten. Die Schule besuchte Leskinen in seinem neuen Heimatort, dem Kirchspiel Parikkala, das in der Nachbarschaft von Kurkijoki liegt und größtenteils im Besitz Finnlands blieb. 1949 legte er die Reifeprüfung ab und 1951 nahm er sein Studium an der Universität Helsinki auf (Hauptfach: Finnische Sprache, Nebenfächer: Einheimische Literatur, Geschichte Finnlands, Finnische und Vergleichende Folkloristik).

Leskinen erinnert sich auch heute noch dankbar an den vielseitigen und anregenden Unterricht, den er damals erhielt; unter seinen Lehrern waren u. a. fünf Wissenschaftler, die aufgrund ihrer Verdienste später Akademiemitglieder wurden. Unter der Leitung von Professor Martti Rapola schrieb Leskinen eine Examensarbeit über die Lautgeschichte des Parikkala-Dialektes. Später erweiterte und vertiefte er seine Untersuchung zu einer Lizientienarbeit und dann 1963 zu einer Dissertation (»Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria« = Lautgeschichte der Dialekte des NW-Ladogas, 1. Teil), in der die Mundarten von insgesamt 20 Kirchspielen sowohl durch einen gegenseitigen Vergleich als auch vor einem größeren Hintergrund behandelt wurden. Das Werk hatte umfangreiche und mühsame Feldarbeit bei den Dialektsprechern gefordert, die nach dem Krieg nach Westfinnland umgesiedelt worden waren. Detailliert konnte Leskinen die vielfachen Ablagerungen in der Dialektgruppe nachweisen: Zuunterst lag eine alte karelische Sprachform, die dann aus siedlungsgeschichtlichen Gründen durch die Mundarten der Viipuri-

Gegend und durch die Savo-Dialekte beeinflusst wurde. Die Ablagerung war nicht ohne Konflikte verlaufen; oft hatte sie zu eigenartigen sprachlichen Neuerungen geführt.

Die Bildung des Modus Imperativ in diesem Gebiet und in seiner Nachbarschaft war bunt. Dieser Umstand führte Leskinen zur Behandlung eines morphologischen Themas: der Imperativ im Finnischen und in den nahe verwandten Sprachen. Das Thema erwies sich als ergiebig, besonders dank zweier reicher Quellen: der bisher nicht völlig ausgenutzten alten Volkslieder aus den Savo-Mundarten und des neuen Materials, das die Wörterbuchstiftung (Sanakirjasäätiö) von dem eben erneuerten Korrespondentennetz mit Hilfe eines Fragebogens gesammelt hatte. Mit seiner Untersuchung (»Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä« = Die Bildung des Imperativs in den ostseefinnischen Sprachen, 1. Teil 1969) wurde Leskinen zum Bahnbrecher der neuen, dialektgeographisch und in weitem Sinne strukturalistisch orientierten morphologischen Erforschung des Finnischen. Der sog. analytische Imperativ der ostseefinnischen Sprachen war das Thema einer anderen bedeutenden Untersuchung, die in erster Linie syntaktisch ausgerichtet ist, mit geschickt angewandten semantischen und pragmatischen Aspekten: »Die Konstruktionstypus *anna* ~ *laske* + finite Verbform in den osfi. Sprachen« (1967).

1967 wurde Leskinen als Professor nach Jyväskylä berufen. Dort hat er sein Seminar zu einem vielseitigen Forschungspunkt seines Faches entwickelt, wo den Forschern und Studenten u. a. vollständige Kopien aus beinahe allen wichtigsten Archivquellen der finnischen Sprache zur Verfügung stehen. Den großen Umfang seiner Lehrtätigkeit zeigt schon die Zahl der Prüfungen: Im Kreise des Seminars wurden seit 1967 etwa 300 Examenarbeiten, etwa 15 Lizientienarbeiten und 6 Dissertationen abgeschlossen; 3 vorzügliche Dissertationen gehören zum Gebiet der diachronischen For-

schung und sind zunächst dialektologisch. Leskinen selbst hat zielbewußt die Erforschung der finnischen Sprache erneuert und erweitert, besonders durch mehrere große Projekte. Eines dieser Projekte war ein Teilprojekt für die soziolinguistische Analyse der heutigen fi. Umgangssprache. Besonders erfolgreich war ein anderes soziolinguistisch orientiertes Projekt, dessen Thema die allmähliche Verdrängung der SO-Dialekte bei den Umsiedlern in Westfinland war. Ein drittes Projekt war den Quantitätsverhältnissen der SO-Dialekte gewidmet; die Messungen und die statistische Behandlung des Materials führten u. a. zu der theoretisch wichtigen Beobachtung, daß die vermutete ternäre Quantitätsopposition in den Nachsilben einiger Mundarten nicht existiert, sondern auf einer Überdifferenzierung einer tatsächlich binären Opposition beruht. Das neueste Projekt ist der umfangreiche Dialektatlas der karelischen Sprachformen, dessen 1. Probeheft so eben erschienen ist.

Bei vielen Aufgaben kamen die Einsatzbereitschaft und das Urteilsvermögen von Heikki Leskinen zum Tragen: u. a. als Dekan der Fakultät seit den unruhigen 70er Jahre und als besonders Mitglied mehrerer Komitees, die bald die Ausbildung der Muttersprachenlehrer, bald das Prüfungssystem oder die Verwaltung der Universitäten auf Grund mangelhaft angeeigneter ausländischer Vorbilder zu reformieren versuchten. Leskinen führt den Vorsitz in einer Arbeitsgruppe, die sich mit der Planung der sprachwissenschaftlichen Zusammenarbeit zwischen Finnland und der Sowjetunion befaßt.

Heikki Leskinen war in den 60er Jahren sowohl Sekretär der Kotikielen Seura (Gesellschaft für die Muttersprache) als auch Redaktionssekretär des Virittäjä; seit 1956 publizierte er auch in Virittäjä. Sowohl die Gesellschaft als ihre Zeitschrift wünschen ihm Glück, Lebenskraft und nicht zuletzt Arbeitsruhe.